

Szép új világ?

Walter Baier, Eric Canepa, Haris Golemis (eds.):
Europe in the Brave New World. transform! Yearbook 2020.
Merlin Press Ltd.

A 2021-ben alapításának 20. évfordulóját ünneplő, bécsi központtal működő, a 23 országban mintegy 38 intézményt összefogó *transform! europe* hálózat immár hatodik alkalommal adja ki a kurrens társadalmi, gazdasági és politikai világjelenségekre reflektáló évkönyvét. Az Aldous Huxley klasszikusa ihlette címválasztás (*Europe in the Brave New World*) okai már a szerkesztők – Walter Baier, Eric Canepa és Haris Golemis – előszavából körvonalazódnak, mely szerint a kötet hívószava leginkább a *digitális kapitalizmus*. Ez utóbbin túl természetesen még számos problémakört tárgyal: Európa és az Európai Unió helyzete a globális feszültségek (Kína gazdasági terjeszkedése, menekültkérdés, nukleáris fegyverkezés) tükrében, a baloldal számára a klímatüntetésekben rejlő lehetőségek (a fiatalok megszólításától kezdve az általános világkapitalizmus-kritika artikulálásáig), munkavállalói küzdelmek, feminizmus, a radikális baloldal helye a nagypolitikában, az utópiák hiánya és a disztópiák túlkínálata vagy éppen a (folytatódó) keresztény-marxista párbeszéd.

Az első tematikus egységbe tartozó szövegek alapvetően szélesebb fókusszal dolgozva foglalkoznak történelmi, politikai és gazdasági kérdésekkel európai vagy világszinten. Haris Golemis görög közgazdász interjúja* David W. Harvey brit geográfussal, a gazdaságföldrajz tudományágának szaktekintélyével, az USA, Oroszország, Kína és az EU globális pozícióira koncentrál. Az időnkénti csapongás (amely egy viszonylag rövid interjúban különösen zavaró) és az önellentmondások ellenére (Harvey egy helyütt a „Nyugatot” az USA, Európa és a NATO egységének nevezi, de később eltér saját definíciójától), a

* Az interjút magyarul lásd az *Eszmélet* 125. (2020. tavaszi) számában, 122–139.

beszélgetés izgalmas kérdéseket hoz felszínre, elsősorban Kína kapcsán. Rendkívül pontosan mutatja be a távol-keleti szuperhatalom működését, leszámolva számos olyan baloldali illúzióval, melyek Kína belső működésének elemeit kívánták kényszeresen felfedezni külső terjeszkedésében is (ami olyannyira imperialista logikát követ, hogy Harvey egyenesen egy külön típusként írja le). Az interjú figyelmeztet Kína komoly előnyére az innováció és a stratégiai jelentőségű szektorok (pl. a világűr kolonializálása) terén, aminek köszönhetőn az olyan klasszikus megoldások, mint pl. a Kínából importált termékekre kirótt amerikai vámtarifák, legfeljebb csak rövid távon fájhatnak Pekingnek. A beszélgetés egy izgalmas perspektívaváltással kitér Kína belső törésvonalaira is, amik közül szociológiai szempontból különösen érdekes a vidékről a városokba vándorló (száz)millióknak a bevándorló és a munkás identitás közti ingadozása. Ami Kína múltbeli teljesítményét és a várható „szocialista jövő” képét illeti, egyes tényezőkre (pl. a vallási alapú elnyomásra) Harvey pontosan mutat rá, bizonyos esetekben azonban elvakítják a szépen csengő ígérvények (ezek közül a kínai gazdaságpolitika és a környezettel fenntartott harmónia egymás mellett szerepeltetése egyenesen a komolyan nem vehető kategóriába esik).

Az osztrák közgazdász, Walter Baier gazdagon jegyzetelt írása a neoliberalizmus (2008 utáni újabb) alkonyát prognosztizálja, ám érvei korántsem meggyőzők: vázlatos világműködés áttekintése óhatatlanul is leegyszerűsítő és egysíkú megfogalmazásokhoz vezet: pl. az USA venezuelai államcsínyét bukottnak titulálja, azonban egyrészt tisztánlátásról tanúskodna, ha hozzátenné, hogy „egyelőre”, másrészt pedig átsiklik afölött, hogy Maduro rezsimjének pusztán hatalmon maradásától még nem oldódott meg a venezuelai társadalom gyakorlatilag kilátástalan helyzete, holott talán ez volna itt a kulcskérdés. Hasonlóképpen problémás egy, a Közel-Kelet egészére kiterjedő háború lehetőségének felvillantása, hiszen a szerző nem részletezi, hogy a lassan egy évszázada puskaporos hordóként létező térség alapfeszültségét mégis miben látja fokozódni. Jóval informatívabb tanulmányának záró szakasza, amelyben idézeteken keresztül járja körül a fogalmának jelentéstartalmát.

Göran Therborn svéd szociológusprofesszor* a baloldal viszonyulását vizsgálja korunk két nagy társadalmi mozgalmához, a

* A cikket magyarul lásd az *Eszmélet* 125. (2020. tavaszi) számában, 18–23.

klímaváltozás ellen küzdőkhöz, illetve az egyenlőtlenségekkel szembeállókéhoz, azonban utóbbi esetében nagyon sokan kerülnek egy kalap alá különösebb disztingválás nélkül, a chilei tüntetőktől a „sárgamellényesekig”. A *transform! europe* korábbi évkönyveiből visszatérő kérdésként e helyütt is felmerül, hogy mit lehet tenni annak érdekében, hogy a baloldal témáit ne ejtse túsul a jobboldal, valamint hogy milyen lehetőségei vannak egy transzformatív politikának a szerző szűkebb, skandináv pátriájára vonatkozóan.

Szintén ebben a fejezetben kap szót a kötet harmadik szerkesztője, Eric Canepa zenetörténész is, aki az Európai Unió emlékezetpolitikai konstrukcióinak hátterét ismerteti, különös tekintettel a mediterrán országok – mint a totalitárius elméletbe nem beilleszthetők – marginalizálására, illetve hoz egy érdekes példát is a Die Linke és az AfD történeti hátterének német „centrista” értékeléséről (nagy kár, hogy csak az előbbi párt esetében fejt ki saját álláspontját), írása azonban leginkább a következő, Carlo Spagnolo jegyezte szöveg felvezetéseként szolgál. A Bari Egyetem jelenkortörténésze szerint, a Szovjetunió II. világháborús szerepéről folytatott vita a tudomány területéről áthelyeződött az aktuálpolitikáéra, sőt, „a történelem egy bűnügyi regénnyé vált”. Igen érdekesen mutatja be, hogyan épült be a V4-ek „két totalitárius rendszer sújtotta” narratívája az uniós kommunikációba (többek között a holokauszt dehistorizálásával párhuzamosan), miközben kiváló történeti áttekintést is ad 1945-től napjainkig, középpontban az európai integráció folyamatával, szem előtt tartva az olyan gazdasági és politikai fordulópontokat, mint amilyen a nyugati emlékezetpolitika valósággá válásaként a délszláv háborúba történő beavatkozás volt.

Erhard Crome német politológus a közép- és rövid hatótávolságú rakétákról rendelkező INF-szerződés felbontásának okait tárgyalja, a hasonló egyezmények történetének bemutatásával együtt, kiemelt figyelmet fordítva Németországnak a kérdésben folytatott helyezkedésére, ám bántóan passzív félként tüntetve fel Oroszországot – ha már megemlíti a Bismarcknak tulajdonított idézetet („Oroszország sohasem olyan erős vagy gyenge, mint amilyennek látszik”), akkor foglalkozhatott volna ennek aktuális igazságtartalmával is.

Az évkönyvben felbukkanó egyik legizgalmasabb problémát a cseh Dagmar Švendová tanulmánya járja körül, nevezetesen a baloldal viszonyulását a világűr már javában zajló, részben a tőke (erőforrások), részben pedig katonai szempontok diktálta gyarmatosításához, középpontban a műholdak potenciálisan kettős – kereskedelmi és

katonai – funkciójával. A szerző, politikus lévén, az EU világgúrral kapcsolatos trendjeit és politikáját veszi górcső alá, miközben többek között az uniós polgárokkal a témában készült közvélemény-kutatást is idéz, igen meggyőzően érvelve annak szükségessége mellett, hogy az európai baloldal érdemben foglalkozzon a területben rejlő lehetőségekkel és veszélyekkel.

A „baloldal évtizedét” követő latin-amerikai jobbratolódást egy szerzőkvartett kísérelte meg értelmezni, aminek keretében először is kidomborítják az egyes államok közti különbségeket azok progresszív vezetésének időszakából, határozott kritikával, illetve a hiperprezidenciális rendszerek kiépítését, a caudillo-kultúra lebontása helyett annak saját képre formálását, vagy éppen a különféle tömegszervezetek pártapparátussá változtatását. Fókuszukban a retorika és a tettek közti űr mértékének bemutatása áll, amire az európai baloldalnak a „chávezista” rezsimekkel kapcsolatos vágyálmait elnézve, a mai napig nagy szüksége van. Az aktuálisan zajló jobboldali fordulatot az égető társadalmi egyenlőtlenségek és a szélsőségesen polarizált politikai paletták tükrében vizsgálják, ezen a ponton is megkülönböztetve egymástól a különböző országokban megfigyelhető mikrofolymatokat. Figyelmeztetésük szerint, a jobboldali politikai fordulat következményei nem maradnak a parlamenteken belül, ahogyan az már most is tetten érhető pl. az őslakosokkal szembeni erőszakban.

Az évkönyv második nagyobb fejezete a demokrácia és a munka lehetőségeit taglalja a digitális kapitalizmus „szép új” világában. Az első kapcsolódó tanulmányban Julia Rone helyezi el rendkívül világos érveléssel a közösségi médiát (középpontban a Facebookkal) azon a tengelyen, amely a „demokrácia fenntartójától” annak megromtójáig terjedő, szélsőséges vélemények közt húzódik, leszámolva a kapcsolódó illúziókkal is, melyek a megbízhatatlan, hagyományos média alternatívájaként, a politikából kirekesztett hangok megnyilvánulási fórumaként vagy éppen, működését tekintve, demokriakusként tekintettek-tekintenek a közösségi platformokra – hiszen a valóságban privilegizáltak online is azok lesznek. A szerző mindezek fényében a (további) szabályozást nem is tartja elegendőnek, hanem felveti a közösségi tulajdonba vétel lehetőségét.

Jörn Boewe és Johannes Schulten újságíró duója a szakszervezetek előtt álló kihívásokat értelmezi újra a digitális kapitalizmus fényében, az Amazon – a „digitális taylorizmus” zászlóvivője – munkásainak sztrájkjait bemutató esettanulmányon keresztül. Igencsak érzékletesen tárja

fel a munkabeszüntetések okait (amik közül kiváltképp megdöbbentő a munkavállalók adatvédelmének gyakorlatilag teljes hiánya), hogy aztán szembesítse az olvasót azzal, hogy az első sztrájkra a cég történetében, mindezek ellenére, közel 20 évet kellett várni. A sztrájkok részletes bemutatásának talán leginkább tanulságos szelete a különböző raktárak munkásai közti tudástranszfer, sőt, a digitális lehetőségek maguk javára fordítása, hiszen a poznańi munkabeszüntetéseket az ezen a téren már tapasztalattal rendelkező Bad Hersfeldből szervezték.

Iliara Lani olasz ételfutárokról szóló sorai hasonlóképp az algoritmusoknak való kiszolgáltatottság és az aránytalan kockázatviseléssel egybekötött totális megfigyelés csapdait járják körül: bár írása a koronavírus-járvány ismeretében mostanra már alighanem új vetületeket kapna, az adat mint tőke problematikáját vizsgáló záró gondolatai így is igencsak elgondolkodtatók.

Philipp Lorig szociológus a munka egyre erőteljesebben digitalizálódó világának egyik, többek között szerveződési szempontból is kulcsfontosságú aspektusát tekinti át: a konkrét értelemben vett munkahely hiányát. Fő felismerése, hogy a felhő alapú világokban elvész szinte minden valódi szociális interakció lehetősége a munkavállalók között. A tanulmányt, amely egyéni vállalkozók számára online értékesítési platformokat üzemeltető vállalatokkal szembeni kiszolgáltatottságára koncentrál, Sarah Bormann helyezi tágabb perspektívába, több alkalommal is reflektálva Lorig írására. A szakszervezetek és az egyéni vállalkozók jelenkori viszonyára koncentráló cikkét azonban nem csupán az évkönyv oldalain ily módon kibontakozó diskurzus, hanem a kutatási témájához kapcsolódó legfontosabb fogalmak precíz definiálása is kiemelkedővé (és nem utolsósorban, igen olvasóbaráttá) teszi.

Yifat Solel izraeli jogász a megosztásra épülő gazdaság koncepcióját ismerteti, aminek valós esélyét, paradox módon, éppen a kapcsolódó nagyvállalatok (pl. Uber, Airbnb) manőverei igazolják, melyekkel szinte túsul ejtették az elképzelést. A szerző által bemutatott – és favorizált – szövetkezeti rendszerek tagadhatatlan előnye, hogy ki tudják aknázni az online felületek lehetőségeit. A szerző inkább elméleti jellegű áttekintését egy gyakorlati tanulmánnyal toldja meg, fókuszában a szövetkezeti rendszerek izraeli újjáéledéséről a 2011-es – politikai változást végül nem hozó – tüntetések óta.

A *transform! europe* évkönyvei visszatérően foglalkoznak a feminizmus kérdésével. Eirini Avramopoulou szociálandropológus interjúja Silvia Federicivel a nő mint társadalmi-gazdasági entitás definiálásával

kezdődik, majd a mozgalom különböző irányzatainak törésvonalaira világit rá, s így a téma iránt újonnan érdeklődők számára egyszerre szolgálhat hasznos bevezetőként, és válthatja ki az első heves fejcsóválásokat. Federici okfejtései kifejezetten egyediek, ám egyrészt, nem mindig viszi végig gondolatmenetét (illetve Avramopoulou nem kérdez rá a nyilvánvaló hiányosságokra, mint pl. amikor interjúalánya a nőikkel szembeni erőszakot a kapitalista struktúrák esszenciális termékeként írja le, nem szólva sem a prekapitalista erőszakról, sem pedig az erőszakról általában), másrészt pedig a komolyabb ellentmondások sem kerülnek el (miközben óva int a MeToo-mozgalom által felkínált áldozati póz elfogadásától; példáuliban a nők szinte kivétel nélkül áldozatként jelennek meg). Némileg tágabb kontextusba lépve azonban, nagyon fontos és érdekes a tudás és hatalom viszonyával foglalkozó gondolatmenete. Szintén a feminizmus témaköréhez kapcsolódóan kerül közlésre egy kerekasztal-beszélgetés lengyel, török, spanyol, orosz, olasz és svéd résztvevőkkel, amiből rendkívül érdekes részletek derülnek ki fejlődésbeli eltérésekről (az olasz hagyomány pl. egészen a XIX. századig nyúlik vissza), szerveződési különbségekről (hiszen a spanyol feminista mozgalmat például nem lehet elválasztani a többi szociális mozgalomtól), a törvényi lehetőségek differenciájáról (Oroszországban egészen gyerekcipőben jár a nők jogi védelme), politikai eltérésekről (a lengyel feminizmus palettája e tekintetben igen széles) vagy éppen a nemzetiségi faktor változó súlyáról (példának okáért Spanyolországban ez több mint meghatározó).

A művészet, ellenállás és utópia trióját körbejáró nagyobb tematikus egység Kimon Markatos eszmefuttatásával kezdődik, a baloldal és a science-fiction irodalom kapcsolatáról. Mivel utóbbi nem csupán a jövőre vonatkozó, progresszív alternatívákat kínál fel, de a kortárs társadalmat is hitelesen képes kritizálni, így előbbi érthető módon keresi vele a kapcsolatot. Sajnálatos, hogy a tanulmányban csak kevés konkrét művet (Európán vagy Amerikán kívüli szerzőtől pedig egyet sem) említ, pár mondatnál többet pedig a szerző csak egy-kettőre fordít, akinek ráadásul besorolási problémája is akad: China Miéville ugyanis nem sci-fi szerző, hanem a *weird fiction* műfajában alkot, a tudományos-fantasztikus kategóriában eddig csupán egyetlen – igaz, pazar – művet írt (az *Embassytown* címűt, amely, magyar nyelven *Konzulváros* címmel jelent meg 2013-ban). Mindezek következtében kevésbé tud meggyőző lenni Markatosnak a disztópiák elterjedését és az utópiák szükségességét igazolni kívánó gondolatmenete.

A 2019-ben elhunyt zenetudós, Stefan Amzoll a briliáns zeneszerző, a társadalmi kérdésekben is igen (korát megelőzően) aktív Hanns Eisler pályáját eleveníti fel tizenkilenc rövid fejezetben, időben visszafelé haladva. A tanulmány valóságos stílusbravúr, ebből a szempontból az egész kötetből kiemelkedik. Tartalmát tekintve nem kevésbé érdekes Yiannos Katsourides ciprusi politológus összehasonlító írása a görög Sziriza és a ciprusi Akel kormányzásának tapasztalatairól, amit abban a méltatlanul kevés hangsúlyt kapó, ám annál szignifikánsabb kérdésbe ágyaz, hogy egyáltalán törekedjenek-e baloldali szervezetek politikai hatalomra a jelenlegi konjunktúrában. Az EU „neoliberális és autoriter” fordulatát e két államban különösen közvetlenül érezték és érzik – a vizsgált pártok így kénytelenek voltak feladni alternatív programjukat a „kapitalizmus menedzseléséért”, ráadásul elvesztették kapcsolatukat a tömegekkel.

A sorban ezek után olyan írások következnek, melyek egy adott államra koncentrálnak: Yann Le Lann francia szociológus a sárgamellényesek és a szakszervezetek hűvös viszonyának okairól, Piotr Ikonowicz lengyel politikus, újságíró pedig az erős baloldal lengyelországi hiányáról értekezik. Utóbbi tanulmányát ugyan minden folyamattól és ok-okozati összefüggéstől elszakadva Jarosław Kaczyński személyének és szerepének túldimenzionálásával kezdi, ám ennek ellenére igen fontos felismerésekre jut. A jelenlegi lengyel kormány szociális juttatásait (Ikonowicz önkritikától sem mentesen emeli ki, milyen ironikus, hogy ezeket a nacionalista jobboldal lépte meg, nem pedig az utoljára 2001 és 2004 között hatalmon levő akkori baloldal) előremutatónak tartja, különösen a rendszerváltás utáni, brutális sokterápiával összevetve, azonban a szegénység felszámolásához önmagában nem tekinti elegendőnek. Mivel a korábban elképzelhetetlen mértékű állami juttatásoktól nem omlott össze a gazdaság, (sőt, többek között komoly keresetnövekedés mutatkozott), felteszi az elkerülhetetlen kérdést, hogy mit tehet ebben a helyzetben a baloldal, amelynek nem nagyon maradt témája az emberi jogokon kívül, pedig e kényszerpálya helyett elsősorban a növekvő GDP redisztribúciójával kéne foglalkoznia, illetve a parlamenten kívülre tekintenie, elsősorban az igencsak passzív szakszervezetekre.

Az évfordulóknak és az „In Memoriam” szövegeknek fenntartott fejezetben Loudovikos Kotsonopoulos Erik Olin Wright munkásságáról, egy szerzőtrío a „Vörös Bécs” történetéről, Wladislaw Hedeler a kerekén 100 éve alakult Kominternről, míg a cseh történész, Veronika Sušová-Salminen 1989 harmincadik évfordulója alkalmából, a neoli-

beralizmus kelet-közép-európai felemelkedésről ír, a rendszerváltással kapcsolatban rendre felmerülő fogalmi vitákban is alaposan elmélyedve. Keresztények és marxisták a *transform! europe* évkönyvének lapjain is folytatódó párbeszédének keretében ezúttal José Manuel Pureza portugál politikus hívja fel a két fél figyelmét arra, hogy európaiként egyik közös ügyük éppen az Európa-centrikus gondolkodás meghaladása kell legyen.

A Joachim Bischoff gazdasági helyzetjelentésével záruló kötet ismét változatos műfajokon (interjú, esettanulmány, kerekasztal-beszélgetés stb.) keresztül kísérel meg választ adni a világrendszer aktuálisan legégetőbb kérdéseinek egy-egy szeletére, miközben lényegében a közölt szövegek mindegyikét áthatja a politikai demokrácia mainstream hirdetésének ütköztetése a javak sosem látott mértékű koncentrációjával. A status quót önmagában a *transform! europe!* következő évkönyve sem fogja megbontani, ám a várhatóan a világjárványra vagy épp a Black Lives Matter-mozgalomra reflektáló kötetet már most várhatják a színvonalas, sokrétű és változatos elemzés hívei.